

העמק דבר לפרשת נצבים

פרק כט (המשך)

פרק כט, ט

ט אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כְּלַכֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם רְאִשֵׁיכֶם שְׁבֻטֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל:

אתם נצבים וגו'. גם זה בכלל פיוס וכאשר יבואר. אלא שהפסיק בתורה ונעשה מזה סדרה מחדש באשר בא בזה המאמר כוונה ועיקר גדול בהליכות ההשגחה לדעת בכל עת אפילו שלא בשעת התוכחה. וכיוצא בזה מתחיל בספר שמות פרשת וארא ובזה הספר פרשת עקב (לעיל ז,יב) וכמו שכתבתי שם.

והנה ביארנו לעיל (י,יב) ענין פסוק זה מה שפירש הכתוב בכל הפרטים ולא הספיק במה שאמר אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם לעברך וגו'. אלא בא ללמדנו שאין הדין וחשבו של כל אדם שוה. ויש בזה ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל. ראשים. ות"ח. והמון עם ה'. נשים ועבדים וטף. כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו כמו שנתבאר לעיל שם. והקדים לומר היום. משום שבאמת בכל ר"ה ויום הדין נצבים כל ישראל בזה האופן. אבל היום שלא בר"ה שהוא כדי לעברך וגו' (פסוק יא) ואמר **כלכם**. שאף על פי שכל אחד נידון בפרט לפי מה שהוא אדם. מכל מקום כל אחד גורם להכריע להכלל אם לשבט אם לחסד כדאיתא בקידושין ספ"א (מ,ב) דכל אחד מוכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות או לכף חוב. ואחר כך פירש הפרטים. א' **ראשיכם שבטיכם**. מנהיגי השבטים אכן לפי הנראה שבטיכם מיותר. ומה מקרא חסר ראשיכם לחוד וממילא כל ראש מנהיג בישראל באשר הוא שם. אלא ללמדנו שאין כל שבט ומנהיגיו נדונים בשוה. אלא לפי טבע השבט ובמה שהחזיק ביותר להיות נזהר, בזה נידון על העוונות וסר מדרך הטובה שהחזיק בה וכמו שאמר עמוס הנביא (ב,ד) על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו. על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו. (פסוק ו) על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. על מכרם בכסף צדיק וגו'. הרי שעיקר הדין על שבט יהודה על שסרו מדרכם הטובה לשמור חקיו המה מדות התורה וזהו כבוד לתורה שבכתב שמדקדקים בה הרבה וכאשר סרו מזה מאסו את התורה. ולא כן שבטי ישראל שמעולם לא החזיקו כ"כ בתלמוד תורה אלא בחסד בין אדם לחבירו כדרך מלכי ישראל וכמו שכתבתי בספר בראשית (נ,כג). על כן עיקר הדין עליהן על שסרו מזה המידה ומכרו בכסף צדיק וגו' ונמצא הראשים שמנהיגים את השבטים נידונים לפי שבטם.

מדרגה ב', זקניכם ושוטריכם המה ת"ח גדולי וקטני הערך לכל אחד לפי כוחו.

מדרגה ג', כל איש ישראל כל איש לפי מעשיו בהליכות עולמו. וכבר נתבאר בספר במד' (כד,ו) בדבר בלעם ברוח הקודש שנמשלו המון עם ישראל כגנות שיש בהם הרבה מיני זרעים, אבל בכל גנה יש בה מין אחד שהוא העיקר, כך כל ישראל מוזהרים בכל מצוה מעשית, אלא שמכל מקום כל אחד עליו מצוה אחת להיות נזהר בה ביותר, לכל אחד לפי עסקיו מה שעלול להיות נכשל ע"פ עסקו, עליו לשום לבו על זה הפרט ועל דבר זה הוא נידון ביחוד. גם נכלל בלשון כל איש ישראל – כל אחד לפי טבעו, וה' היודע תכונת לב של כל אחד דן כל אחד לפי מדתו.

מדרגה ד', מדרגה הפחותה.

פרק כט, י

י טַפְּכֶם נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחְנֶיךָ מַחְטָב עֲצִיךָ עַד שֹׁאֵב מִיְמֶיךָ :

י טַפְּכֶם נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ וּגו'. גם הם נדונים על המוטל עליהם להיות לטוב לאדוניהם ולמחזיק אותם ומפרנסם. ועליהם להיות נשמעים להם ועל זה עומדים בברית.

מחטב עציך. שהוא עבודה קשה שבבית.

עד שואב מימך. שהיא הקלה ביותר. כל אחד נדון לפי עבודתו.

פרק כט, יא

יא לְעִבְרְךָ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֵלֹתוֹ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם :

לעברך בברית וגו' כרת עמך היום. דאף על פי שאי אפשר לכרות ברית עם הטף שהמה קטנים מכל מקום הברית שאני כורת עמך היום מועיל גם להם שזה הוא זכותם.

[ועיין בספר שמות י"ב מ"ח דקיימא לן דאב מגייר את בנו הקטן בעל כורחו כפרש"י יבמות (מח,א) ולא כתוס'. והיינו משום שזכות הוא לו]

וכל זה פירש משה ריבנו בתוך דבר הפיוס על הגלות המר. באשר גם בזה הכלל יש כדי לפייס ולהניח הדעת על מה נגרעו מכל אוה"ע בגלותם, בא על זה הישוב שאינם דומים לאוה"ע שנדונים בכלל. ואם היה בא עליהם צרות כאלו לא נשתייר מהם שריד ופליט. מה שאין כן ישראל דמכל מקום כל אחד נידון בפני עצמו לפי מעשיו. וכשם שאם היה מגיע לאחד בישראל הרבה צרות וחליים רעים ונאמנים לא היה כדי להתרעם. והיה מובן שמסתמא עונותיו הטו עליו כל זה. כך כאשר בשעת הגלית הגיע להרבה בני אדם צרות מרובות מכל מקום היה כל אחד נידון בפני עצמו אלא שהגיעה אז שעת הדין ועידן ריתחא להעניש ומי שאינו ראוי להעניש הרי זה נמלט מעוצר רעה בהשגחה.

פרק כט, יב

יב לְמַעַן הַקִּים-אֶתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעַם וְהוּא יְהִי-לְךָ לְאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבַּר-לְךָ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתָּיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב :

למען הקים אותך היום לו לעם וגו'. עוד פיוס על תוקף העונשים מלבד פיוס הראשון שנתבאר שנדרש להיות כן כדי שיגיע מזה קידוש שמו ית' שלזה נוצרו. וזה אינו פיוס אלא על יסורים שמגיע מאוה"ע שכיסו עלינו צלמות. אבל על חליים רעים ונאמנים בעונשי שמים אשר אין בזה קדוש ה' אין בזה פיוס כלל. על זה אמר עוד שהוא כדי להקים אותך להיות לו לעם. ומשמעות עם כבר ביארנו לעיל כ"ו י"ח מלשון אנשי חיל המיוחדים מכל המדינה. הן במה שהמה מושגחים ביחוד מן המלוכה במלוי כל צרכיהם לכל אחד לפי ערכו. הן במה שנענשים ביותר על העוותתם בעונשי הגוף, יותר מעונשי אנשי המדינה משום שנקראים על שמו ויש בהעוותתם בזיון המלך.

כך ההבדל בין אוה"ע לכלל ישראל דאוה"ע המה כעבדים יושבי הארץ. ועדת ישראל בכלל המה אנשי חילו ואף על פי שביארנו שם דת"ח ביחוד המה נמשלים לבעלי מלחמתו של הקב"ה. והמה נקראים עמי ביחוד, כדאיתא בב"מ (לג,ב) והגד לעמי פשעם אלו ת"ח וכו'. מכל מקום גם כל ישראל המה אנשי חילו אלא הנפקא מינה הוא כמו שיש במלוכה שני אופני אנשי חיל. א' שהם מופרשים לכך וחרבם על ירכם תמיד, ואנשים אלו ניזונים מאוצר המלך. ב' שהמה עוסקים בצרכי עצמם כל היום אלא שמכל מקום אוחזים החרב שעה אחת בכל יום. למען שבעת המלחמה יהיו גם המה במלחמת המלך. כך ת"ח איש חרבו של תורה על ירכו תמיד והמון ישראל עוסקים בצרכי עצמם אלא שמניחים תפילין וקורין ק"ש שעה אחת בכל יום וזהו במקום חרבה של תורה כדכתיב בתפילין למען תהיה תורת ה' בפיה וכמו שביארנו בזה הפסוק ואחר שישראל בכלל עמו נושאי מלחמתו על כן העונשים על עונותיהם מוצקים יותר משל אוה"ע בעונשי הגוף.

וזהו דבר משה למען הקים אותך היום לו לעם שומרי מלכותו, ונגד זה הוא יהיה לך לאלהים. משגיח ביחוד כאשר דבר לך בשעת מתן תורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'. משום הכי העונשים חמורים משום שיש בזה חילול ה' שהרי אתם נקראים על שמו.

פרק כט, יג

יג ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את-הברית הזאת ואת-האֵלה הזאת :

ולא אתכם לבדכם וגו'. עוד פיוס על חומר העונשים שמזה יוודע לכם שהקב"ה אינו רוצה לעזוב אתכם בשום אופן לדורי דורות.

ונבא לזה על פי מאמר ירמיהו בסוף קינות השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד השיבנו וגו'. ולשון כי אם וגו' צריך ביאור. והענין אם עבד חוטא הרבה לאדוניו והאדון בקצפו מכהו וגם מושיבו במאסר. ותלוי שני העונשים הללו בכוננת האדון ורצונו מה לעשות עם עבדו, אם רצונו למכרו לגמרי וממאס בשימושו ה"ז ממעט במכותיו כי אין בזה תועלת עוד, אחר שלא ישמשנו ורק מכהו מעט מחמת קצפו באותה שעה. אבל מניחו במאסר הרבה עד שמזדמן לו קונה אותו. מה שאין כן אם בכל העוותו ערב לו שימושו, ואינו ממאס בו בשום אופן. ה"ז להיפך מושיבו במאסר זמן מועט אבל

מכהו הרבה פעמים כדי שיזכור ולא יחטא עוד. נמצא ממה שמכהו הרבה ניכר שהאדון רוצה בשמוש העבד ואינו ממאס בו. וזה האות שלא יניחנו הרבה המאסר. וזו היתה טענת הנביא ירמיה' השיבנו ה' וגו' כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד. הקצף בשעת הכאה הוא יותר מהשיעור, דמה לך לענוש אותנו כל כך?! אלא ודאי לא מאסתנו וא"כ השיבנו וגו'.
 לכך אמרה תורה שמזה שהקב"ה מעניש אתכם ביסורים כ"כ הוא אות אשר ולא אתכם לבדכם וגו'.

פרק כט, יד

יָד כִּי אֶת-אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֶה עֲמָנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶה עֲמָנוּ הַיּוֹם :
כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֶה וְגו' וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ וְגו'. לדור דור המה בברית וא"כ העונשים החמורים המה לעד כי לא הפסיקה הברית לעולמי עד, עד סוף כל הדורות.

פרק כט, טו

טו כִּי-אֲתֶם יִדְעֶתֶם אֶת אֲשֶׁר-יִשְׁבְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶת אֲשֶׁר-עֲבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם :

כִּי אַתֶּם וְגו'. עד פסוק כ"א. הוא ענין בפני עצמו הנוגע להברית אשר כרת עם ישראל באשר אי אפשר שיהא הברית קיים אם לא ברצון שני הצדדים. והנה יש לחקור אולי ישר מסרבים על זה הברית מעט או הרבה. וביאר במקראות הללו שלא יועיל, כמו שיבואר. אכן אלו היה הברית רק על זה לא היה למשה רבינו להאריך בדברים ולפרש פן יש אנשים שרוצים לעבוד עבודת כוכבים אלא פן יש בכם וגו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו והיה בשמעו את דברי האלה וגו'. וידוע שהענין אשר הוא פונה הוא על זה שעל זה נכרתה הברית. אבל באשר באמת נכרת זה הברית גם על קיום ת"ת בכלל. וא"כ יש מקום לומר כי אם יהיה לבב אחד מישראל פונה היום שלא להיות עסוק בתורה ושלא להקים אותה ברבים (לא) יהיה בעונשין הללו ובאמת אין העונש הנורא על זה הפרט אלא אם כל ישראל מסרבים להפר תלמוד תורה ח"ו. דאז אבדה הארץ ואומלל כל היושב בארץ ישראל אבל אם איזה יחידים מסרבים בזה אין עונשם גדול כל כך שהרי אין קיום התורה בטל בזה. משום הכי פירש משה דעונש על היחידים המסרבים אין אלא על זה הפרט של עבודה זרה והחל להקדים מה שיש לחוש באשר כי אתם ידעתם מכבר ענין עבודה זרה אשר היה במצרים ובגוים אשר עברתם הן המה אדום ומואב.

פרק כט, טז

טז וַתִּרְאוּ אֶת-שְׁקוּצֵיהֶם וְאֶת גְּלִלְיָהֶם עַץ וְאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם :
אֶת שְׁקוּצֵיהֶם. העבודה בלולה בעיני תאוה המושך את הלב והרצון.

ואת גלוליהם. מה שנגלל להם רוב שלוח שיש להם.

עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם. רוב עושר מדברים הנדרשים לחיי האדם זהו עץ ואבן וגם מותרות ועונג האדם זהו כסף וזהב. ותהיו סבורים שעבודה זרה שלהם ועבודתם בכל הסבה להם כל הטוב. ובהמה שמנה לחמם.

פרק כט, יז

יז פֶּן-יֵשׁ בְּכֶם אִישׁ אוֹ-אִשָּׁה אוֹ מְשֻׁפָּחָה אוֹ-שֹׁבֵט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פְּנֵה הַיּוֹם מֵעַם ה' אֱלֹהֵינוּ לְלַכֵּת לְעַבְד אֶת-אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הֵהֱם פֶּן-יֵשׁ בְּכֶם שְׂרֵשׁ פְּרָה רֹאשׁ וְלַעֲנָה :

פן וגו' או שבט. ולא אמר או כולכם דאם היו כולם חלילה מסרבים על קבלת הברית לא היה נכרת כלל ולא היו נכנסים לארץ ישראל. אבל כאשר רוב ישראל קבלו הברית ורק אולי יש איזה מעוט המסרבים יהיה יחיד או משפחה שלמה או אפילו שבט שלם **אשר לבבו פונה היום וגו'.** טעם הסירוב הוא משום שבדעתו לעבוד עבודה זרה לאחר זמן. אלא שירא כעת לעשות בפועל.

פן יש בכם שרש וגו'. או באופן אחר שאינו רוצה לעבוד עבודה זרה אלא שאינו רוצה לקבל עול מלכות שמים ג"כ. אלא להיות חפשי משום עבודת אלוה. והוא באמת רע ומר מעובד עבודת כוכבים כיון שאין עליו שום עול ואינו מאמין בדין ומשפט כלל. או הוא מיפר תורה לומר שלא ניתנה התורה אלא כדי להפריש מאלילים. וזהו הרעיון גרוע מהכל וכמו שכתבתי בספר במדבר ט"ו ל'. וכל זה הוא **שורש פורה וגו'.**

וכתיב **פורה ראש ולענה** ולא כתיב שורש ראש ולענה. ללמדנו דזה הקלקול עוד גרוע מעבודה זרה. דהעובד עבודת כוכבים אינו חושק להשחית ולהתעות את אחרים באשר הוא אינו עובד עבודת כוכבים אלא לתיאבון כי יקל לפניו עבודתה ומה לו ולאחרים. מה שאין כן המושחת בדעותיו ונושא דעו כי הכל פתיים מאמינים לכל דבר הוא להוט להשכילם דעתו הגסה וכמו שכתבתי בספר ויקרא י"ג מ"ד ע"ש. והרי זה פורה ראש ולענה. והנה כאן הקדים הכתוב ראש ולענה. ובקינות אומר זכר עניי ומרודי לענה וראש. והענין דלענה בתחילת אכילה אינו מר כ"כ שהרי יוצאים בו ידי מרור והוא דתנן במשנה פסחים פרק ב' (לט,א) ובמרור ופרש"י פופר"ץ וכתבו האחרונים שהוא לענה וא"כ הוא רך בתחלה מה שאין כן ראש מראשית אכילתו הוא מר מאד. ומשום הכי לפי דרך הכתובים לכתוב הקל תחלה והקשה אחריו משום הכי כאן כשמדבר במרות הדעות שממררים את חיי הנפש. הוא מקדים דעה הנשחת ביותר שהוא לחשוב דאדם כבהמה בלי דין ומשפט כלל. שזהו הדעת אף על פי שנראית גרועה ביותר. מכל מקום איננה פורה ומשחית לאחרים כ"כ, ומי שיש בו דעה ישרה, משכיל כי האדם נוצר להיות תחת השגחת אלוה מה שאין כן דעה הנשחת ביותר בקיום תורת משה לבד, וכדומה היא עלולה להטעות ולהפרות בוגדים באדם וזהו לענה שהיא גרועה ביותר בזה הפרט שאין מבינים מראש כמה היא מרה באחרונה וכיוצא בזה נתבאר

בספר במדבר ט"ו ל'. אבל בקינות דמיירי במרירות הגוף ורוח האדם הוא להיפך מתחלה לענה שלא היה תחלתו מר כסופו ואח"כ ראש מהחל ועד כלה מרה.

פרק כט, יח

יח וְהָיָה בְשִׁמְעוֹ אֶת-דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ בְּלִבּוֹ לֵאמֹר שְׁלוֹם יְהוָה-לִּי כִּי בִשְׂרָרוֹת לְבִי אֵלַי לְמַעַן סְפוֹת הָרוּחַ אֶת-הַצְּמָאָה :

שְׁלוֹם יְהוָה לִי כִּי בִשְׂרָרוֹת לְבִי אֵלַי. בחוזק לבבי שלא לירא מאלות הברית אחר שאינני מקבלם עלי מתחלה.

לְמַעַן סְפוֹת הָרוּחַ אֶת הַצְּמָאָה. פירוש מלות אלו רוח וצמאה מבואר בנימוקי הרמב"ן דעבירה שהאדם להוט אחריה מיקרי צמאה. ושאינו להוט אחריה מיקרי רוח [וזו הביאור יש ללמוד ממה שאמרו בסנהדרין ע"ו ב' המשיא את בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן עליו הכתוב אומר למען ספות הרוח את הצמאה. שהיא צמאה לתשמיש והוא שבע במה שאינו להוט אחר זה].

וענין טעם הזה לכאן הוא כמו שאם רצו קהילה אחת לגדור על איזה עון המצוי בקרבם והטילו ביניהם עונש החרם על זה העון. ולא שעונש החרם חמור מגוף העבירה אלא שגוף העבירה הורגלו לעבור עליה ונעשית צמאה. שנפש בני אדם צמאים לה. ולעבור חרם אין בני אדם מורגלים והיא רוח ועל כן כשמזדמן אחד מבני העיר שרוצה בלבבו לעבור על זה העון. ורק שאינו רוצה לעבור על החרם ולישא עונש החרם הוא ממאן ומסרב על עשיית החרם ומתנצל מפני הבושה והמורא דמשום הכי הוא מסרב דמה לו להוסיף עונש על הקהילה ועונש של הרוח על הצמאה.

וכך מפרש הפסוק כאן דמשום הכי מתברך בלבבו לאמר שהוא צדיק במה שאינו מקבל הברית. משום שהוא בא אך למען ספות הרוח את הצמאה בשביל שהקבלה תוסיף עונשין על גוף הצמאה ולמאי יקבל הוספה זו.

פרק כט, יט

יט לֹא-יֵאבֵד ה' סֶלַח לוֹ כִּי אִדָּא יַעֲשֶׂן אֶפְ-ה' וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הַהוּא וְרִבְצָה בּוֹ כָּל-הָאֱלֹהִים הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה וּמַחָה ה' אֶת-שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם :

לֹא יֵאבֵד ה' וְגו'. על שהוא פורש עצמו מן הצבור ואינו מקבל הברית. כי אז. כאשר יעבור על הצמאה שהוא עבודה זרה או על הפרת תורה שהוא שורש פורה ראש ולענה. **וְרִבְצָה בּוֹ כָּל הָאֱלֹהִים.** אף על פי שלא קבל אותה דבאמת המעוט נגרר אחר הצבור והרוב בעל כורחו.

וּמַחָה ה' אֶת שְׁמוֹ. אף על פי שכלל ישראל אפילו עובדים עבודת כוכבים אינם באים לידי כליה ח"ו. אבל יחיד או משפחה אינם בטוחים גם מכליון לגמרי.

פרק כט, כ

כ וְהִבְדִּילוּ ה' לְרַעַה מִכָּל שַׁבְּטֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֲלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה :
 והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל. חזר ופירש דזה שכתוב ומחה ה' וגו' אינו אלא ביחיד או משפחה. אבל שבט שלם דאי אפשר להמחות בשום אופן דלא כלי שבטא כדאיתא בב"ב דקט"ו ב' וביארנו בספר שמות ל"ד י' שהיה ברית על זה עם משה [ועיין מה שכתב הרשב"ם בשם ר"ח (ב"ב שם) דמרומז בפסוק מלאכי (ג,ו) ואתם בני יעקב לא כליתם ומיושב בזה קושית התוס' סוטה (ט,א) בד"ה לא ומכל מקום הכל מרומז בקראי דאורייתא] אבל מכל מקום והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל.

בספר התורה הזה. כשמדבר על יחיד או משפחה כתיב (פסוק יט) בספר הזה. דאפשר שאין לאותו יחיד או משפחה ספר תורה שלם. ורק מגילות כותבין לתינוקות להתלמד בו או אע"פ חומש שלם. והיא מצוי ביד כל אדם אבל בשבט שלם ודאי יש ספר תורה שלם. ולפי המדרש (דב"ר ט,ט) כתב משה רבינו בעצמו שנים עשר ספרי תורה ונתן לכל שבט ספר תורה אחד. משום הכי אמר בספר התורה.

פרק כט, כא

כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאֲחֵרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יִקְוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהִנְכִּיר אֲשֶׁר יָבֵא מֵאַרְץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת-מִכּוֹת הָאָרֶץ הַהוּא וְאֶת-תַּחֲלָאִיהָ אֲשֶׁר-חָלָה ה' בָּהּ :
 ואמר וגו'. הוא דרוש בפני עצמו השייך לענין הברית.

כי **הדור האחרון.** שיהא בישוב ארץ ישראל בשלותה וזה הדור ילך בגלות. או **בניכם אשר יקומו מאחריכם.** דורות שכבר יהיו בחו"ל ויבא לארץ ישראל ולא כתיב בלשון אשר יבאו כמו דכתיב בסמוך גבי והנכרי אשר יבא באשר דרך ישראל לבא לארץ ישראל גם בחרבנה כמבואר במדרש קהלת שהיו רגילים לילך לראות פנים גם אחר החורבן. אבל **והנכרי אשר יבא.** עפ"י מקרה.

מארץ רחוקה. אפילו הוא מארץ רחוקה ולא ידע מטוב הארץ מעולם. ג"כ ידע ויבין אשר מכות אלו המה רק אשר חלה ה' בה ולא שטבע הארץ ההיא כן מעולם. ופירש ממה יבין הנכרי ההוא אשר לא ידע אותה מעולם.

פרק כט, כב

כב גְּפִרִית וּמֶלַח שְׂרָפָה כָּל-אַרְצָה לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא-יֵעֲלֶה בָּהּ כָּל-עֵשֶׂב כְּמַהֲפַכַת סֹדֶם וְעַמֶּרְהָ אֲדָמָה (וּצְבוּיִים) אֲשֶׁר הָפֵךְ ה' בְּאִפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ :
 גפרית ומלח וגו'. ואינה ראויה לזריעה.

ולא יעלה בה כל עשב. הגדל מעצמו בלא זריעה כמו שכתבתי בפרשת בראשית (ב,ה). **כמהפכת וגו'.** וא"כ אי אפשר להיות בה ישוב כלל ואיך ישבו בה ישראל. על כן לא היה כן ורק ה' חלה בה.

פרק כט, כג

כג וְאָמְרוּ כָּל-הַגּוֹיִם עַל-מָה עָשָׂה ה' כִּכָּה לְאֶרֶץ הַזֹּאת מִה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה :
ואמרו כל הגוים. אשר ישבו ויספרו להגוים מה שראו בארץ ישראל **על מה וגו'.** דמענין ביטול תורה והפרתה לא ידעו כלל וגם זאת ידעו היטב שחטאת סדום ועמורה שהיו רעים לבני אדם זה אינו בישראל. וא"כ **מה חרי וגו'.** וגם חטאת עבודה זרה אינו נחשב לפנייהם לחטא שהרי גם המה מאמינים ועובדים עבודה זרה.

פרק כט, כד

כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת-בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם :

ואמרו על אשר עזבו את ברית וגו'. אחר שכרתו ברית לעבוד את ה' לבדו. משום הכי נענשים על עבודה זרה יותר ממנו.
 שנית: -

פרק כט, כה

כה וַיִּלְכוּ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם :
וילכו וגו' אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם. הגוים היו מאמינים אשר ה' מסר עולמו לאמצעים. והמה אלהים שחלק לכל אומה כמבואר ברמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א וכמו שכתבתי בספר בראשית (ד, כו). אבל ישראל עובדים לעבודה זרה אשר לא חלק להם. כל זה דברי אוה"ע, שרק הפרט של עבודה זרה זה הברית גרם לכל החרי הגדול הזה.

פרק כט, כו

כו וַיַּחַר-אֵף ה' בְּאֶרֶץ הַהוּא לְהַבִּיא עֲלֶיהָ אֶת-כָּל-הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה :
ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה. המה יראו הקללות המרובות שעל הארץ וישראל אשר לא נזכרו בספר ויקרא ידונו המה שהוא חרון אף שלא מצד הברית הכרותה אלא כעס ונקמה לענוש בלי חשבון כפי הקללות שבספר הזה אשר הכל נכלל בה, שהרי מפורש (לעיל כח, סא) גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב וגו' וגם המפורשות המה נפלאות וגדולות.

פרק כט, כז

כז וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדַמְתֶּם בְּאֵף וּבְחַמָּה וּבְקִצְף גָּדוֹל וַיִּשְׁלַח אֶל-אֶרֶץ אַחֲרַת כַּיּוֹם הַזֶּה :
ויתשם ה' וגו' כיום הזה. עוד יאמרו שהפזור הרב הוא רק באף ובחמה ובקצף גדול בלי חשבון ודעת. וגם כהיום הזה דמשמעו לחלוטין וכמו שאמר ר"ע בפרר חלק (סנהדרין קי, ב)

מה היום הולך ואינו חוזר אף מה אינם חוזרים. והכי ביאר ירמיה בקינות (איכה ד, טז) מאמר אוה"ע פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם. פירוש מדחלקם בפזור הנורא ולא במקום אחד מזה מבינים אשר לא יוסיף להביטם. וזהו לשון **וישליכם** כאדם המשליך דבר ונופל במקום שהוא בלי דעת המפילו. כל זה דעת אוה"ע אבל באמת אינו כמו שחושבים אוה"ע אלא -

פרק כט, כח

כח הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-עולם לעשות את-כל-דברי התורה הזאת :

הנסתרות לה' אלהינו. לא משום עבודה זרה לבדו בא כל זה שהרי אנו רואים שבימי אחאב ומנשה עבדו עבודה זרה יותר מבימי הושע וצדקיהו ומכל מקום לא הגיע העונש עד אז. אלא שי בזה סתרי כוונות הנוגע לתכלית המכוון ממנו ית'. ועיין ס' בראשית ט"ו י"ב וא"כ גם הפזור הרב הוא בכונה ידוע אליו ית'. וכמו שאין אתנו יודע על מה בא בריאת שמים וארץ בזה השיעור המצומצם כך הוא הפזור ושאר פליאות. והכל לתכלית מלוי כבודו ית' כמו שכתבתי ואם שאין אנחנו מבינים איך נדרשו להיות כך דוקא.

הנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ואנחנו יש לנו די להבין מכל הנגלה לעינינו במשך הגלות שני דברים שלא כמחשבת אוה"ע. א' כי עוד ידו נטויה עלינו וא"כ לנו לתקן את המעוות וישוב לרחמינו. שנית שלא כדבריהם שהעונש היה על ברית עבודה זרה. ובאמת לא כן הדבר כי הגלות עיקרה היה על עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. אבל חורבן הארץ שגפרית ומלח שרפה כל ארצה. לא היה כי אם מפני ביטול תורה כדאיתא בנדרים דף פ"א א' מי האיש החכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתיו ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. שאין מברכין בתורה תחלה. ועיין עוד בפתיחתא דאיכה רבתי. וזהו עסק התורה ודקדוק דבריה והיינו מה שכתב לעשות את כל דברי התורה הזאת. שהוא תקון הדברים ולעמוד על מתכונתם כמו שכתבתי כמה פעמים ולהלן ל"ב מ"ו.

פרק ל

פרק ל, א

א והיה כי-יבאו עליך כל-הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל-לבבך בכל-הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה :

והיה כי וגו'. פרשה זו היא פרשת הגאולה. נבואה ברורה איך יהיה סדר הגאולה העתידה בפרטות כאשר יבוא. וכמו שביאר ה' למשה סדר גאולת מצרים מהחל עד גמר קריעת ים סוף כמו שכתבתי בספר שמות (ז, ד).

השבת אל לבבך. בשום לב לראות מה לעשות.

בכל הגוים. ולא בכל העמים דאף על פי שיש בכל העמים מעט מישראל מכל מקום בתחלה תהיה התעוררות בקרב עיקר ישוב ישראל שהם בכל הגוים היינו אומות גדולות.

פרק ל, ב

ב וְשַׁבְּתַתְּ עַד-ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי כְּכֹל אֲשֶׁר-אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם וּבְנִיךָ בְּכֹל-לְבַבְךָ וּבְכֹל-נַפְשְׁךָ :

ושבת עד ה' אלהיך. כמשמעו תשובה על עונות.

ושמעת בקולו. אי אפשר לפרש הכונה לעשות כדבר ה' דא"כ היאך יתפרש להלן פסוק ח' ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו. הרי כבר בהיותם בגולה שמעו לשמור כל המצות. וגם למאי פירוש שם הכתוב ועשית את כל מצותיו הרי היינו ושמעת בקול ה' כמו בזה הכתוב ושמעת בקולו. וגם יש להבין לשון אתה ובניך, מי הוא אתה ומי המה ובניך הרי לא דברה התורה עם הדור שהיה בימי משה אלא עם הדור המאוחר. וא"כ הכל בכלל אתה. וגם יש להבין דכאן כתיב ובניך ובפסוק ו' כתיב וזרעך אלא מכאן בנין אב דכל מקום דכתיב שמיעה בקול הכונה לדקדק בדבריו כמו שכתבתי בספר בראשית בכמה מקומות (כא, יב כב, יח) ולעיל (כו, יד) ובכמה מקומות. וא"כ אמר הפסוק שמלבד שתשוב למצוה מעשית. עוד ושמעת בקולו ללמוד בדיוק התלמוד ובפלפול המביא להוראה. והכי מובא דעת חז"ל במשמעות הפסוק להלן (פסוק י) כי תשמע בקול וגו' כמו שיבואר (פסוק יא) בפרשה כי המצוה הזאת ע"ש והכי הבינו חז"ל בנדרים (סב, א) במשמעות הכתוב להלן (פסוק כ) לשמוע בקולו ע"ש.

ככל אשר אנכי מצוך היום. אף על פי שתהיו עוד בגולה ויש כמה פרשיות של תורה שאינן נוהגות כלל כמו קרבנות וטהרות ועוד הרבה מכל מקום תשמע בקולו לדקדק בהם. **אתה ובניך.** היינו עם דבוק חברים ופלפול תלמידים שמכונים בשש בנים. וכמו שכתב הרמב"ם ריש הלכות תלמוד תורה (א, ב) על הפסוק ושננתם לבניך ועיין מה שכתבתי לעיל ד' ט' הכרח לזה. ועיין מה שכתבתי לעיל ח' א' שהזהיר משה רבינו על הלמוד בעוד שלא הגיע למעשה. וכאן הודיע הכתוב שיהיה כן סמוך לגאולה במהרה בימינו.

פרק ל, ג

ג וְשַׁבְּתָה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת-שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצָךָ מִכָּל-הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצַרְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה :

ושב ה' אלהיך. משורש השבה.

את שבותך. עיקר הגולה ששמה עיקר ישוב ישראל.

ורחמך. שיתן בלב אוה"ע שיאהבוך. וכן משמעות שורש רחם בכל מקום כמו שכתבתי לעיל (יג, יח) והכי אמר ישעיה הנביא והיו מלכים אומניך וגו' והביאו את כל אחיכם מנחה לה' וגו'.

ושב. משורש שוב מול את בני"שנית. היינו עוד הפעם והכי תרגם אונקלוס ויתוב וא"כ הוא פועל עומד לעצמו כביכול. ומזה הוציאו חז"ל דשב הראשון גם כן הוא לעצמו. משה דרשו במגילה (כט,א) והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב"ה שב כביכול פירוש דדבר הלמד מסיפא דקרא דמשמעות ושב הוא לעצמו.

וקבצך מכל העמים. אחר שישב עיקר הגולה מן הגוים. ישוב ה' לקבץ מכל העמים אשר הפיצך ה' שמה מעט מעט. וכך כתב הרמב"ן בפירוש על שה"ש על הפסוק האלף לך שלמה. שמתחלה יהיה קצת קבוץ גליות ע"י רשיון המלכיות ואח"כ יוסיף ה' ידו שנית כדכתיב ושב וקבצך וגו'.

פרק ל, ד

ד אִם-יְהִי נִדְחָךְ בְּקֶצֶה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ :

ומשם יקחך. לא ידענו מהו קיחה זו. ובא ישעיה הנביא ופירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה'. פירוש אף על פי דבמקומות שאין שם עיקר ישוב ישראל. אפילו המעט הנמצא שם המה פחות ערך ומעוטי תורה. וגם אין להם יחס כהונה כ"כ ואינם ראויים לשרת בבית המקדש. על זה אמר דמכל מקום גם מהם אקח וגו' שיהיה מכל מקום בהם אנשי חיל הראויים לשרת בבית המקדש ולהעמידם על חזקת כהונה. וללויים פירוש גדולי תורה כמו שכתבנו לעיל(י,ח) במשמעות לויים וזהו פירוש ומשם יקחך.

פרק ל, ה

ה וְהִבִּיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-יְרָשׁוּ אֲבוֹתֶיךָ וּיְרֻשָׁתָהּ וְהִטְבֵּךְ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ :

אשר ירשו אבותיך וירשתה. ירושה אין לה הפסק א"כ שתי פעמים ירושה קשה. משום הכי נחלקו תנאים בקדושת הארץ. ולפי הפשט משום שנשתנה חלוקת הארץ בימי חזרה שלישית לא כחלוקת יהושע משום הכי הרי זה ירושה אחרת.

פרק ל, ו

ו וּמַל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת-לִבְּךָ וְאֶת-לִבְּב זֶרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לִבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ :

ואת לבב זרעך. באשר מדבר בדור שבא לארץ ישראל והייתי אומר שרק אותו הדור יהיה במעלה זו ולא זרעם, כאשר כן היה בימי יהושע, משום הכי מבטיח שיהיו בגאולה העתידה שוים לבבך ולבב זרעך.

לאהבה את ה' וגו' ולמען חייך. אי אפשר לפרש כדי שתחיה ולא תמות. דא"כ אינו אהבת ה' אלא אהבת עצמו. ותו, הרי אהבת ה' נכלל בכל המצות שכבר כתוב ושבת עד ה' וגו' וגם זה הוא מצות עשה וכאן לא מיירי אלא בברכת ה'. אלא משמעות למען חייך הוא כמו שכתבתי לעיל ד' א' במה דכתב למען תחיו שתרגישו בזה עונג וחיות הנפש היותר אפשר. ובאשר

בהיותנו בחו"ל אפילו מי שמדבק עצמו באהבת ה' אינו משיגה בשלימות, משום שאין הקב"ה מתדבק עמנו להופיע עלינו רוח הקודש, והרי טבע האהבה שאינה נשלמת אלא באופן שהנאהב מתדבק להאוהב. וא"כ אין חיות הנפש בשלימות עדיין. אבל בימי המשיח תהיה האהבה בשלימות, כי ישפוך הוא ית' את רוחו עלינו, וזו היא ברכה שאין למעלה הימנה, והנביא יואל (ג,א) אמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו'.

פרק ל, ז

ז וַנִּתֵּן ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל-הָאֱלוֹת הָאֵלֹהִים עַל-אִיבֶיךָ וְעַל-שְׁנֵאֵיךָ אֲשֶׁר רָדְפוּךָ:

ונתן וגו' את כל האלות האלה וגו'. אחר שיבוא לארץ ישראל ויתקבצו מכל העמים אז יענוש הקב"ה האומות שרדפו באותה שעה את ישראל כאשר יבואר בשירת האזינו ל"ב מ"ג. והכי אמר זכריה ב' י"ב כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם וגו' ותרגם יונתן בתר יקרא דאמור לאייתאה עליכון שלחני על עממיא כו' הרי מתחלה ישיגו ישראל את כבודם ואח"כ יענוש הראוים להענש.

על אויביך. פירש אונקלוס על בעלי דבך. ולא כתרגם אונקלוס בפרשת משפטים (כג,כב) על הפסוק ואיבתי את אויביך ואסני ית סנאך. והיינו שנאה בלב וצרתי את צורריך ואעיק ית דמעיקין לך היינו בפועל ממש אבל כאן אי אפשר לפרש על אויביך שנאה בלב שהרי כתיב אחר זה על שונאיך אשר רדפוך. ודרך המקרא להיות מוסיף והולך, ואם יענוש אויבים בלב מכל שכן רודפים דהיינו בפועל משום הכי פירוש בתרגום אונקלוס בעלי דבך. היינו המקניטים בפה ואע"פ שאין רודפים בפועל מכל מקום קשה לסבול הקנטה בפה יותר מרדיפה במעשה. וא"כ הוא שפיר מוסיף והולך אבל האויבים בלב לחוד באמת לא יענוש ויקוים בהם (להלן לג,כט) ויכחשו אויביך לך.

פרק ל, ח

ח וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעַתְּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת-כָּל-מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם :

ואתה תשוב ושמעת בקול ה'. כבר ביארנו משמעות זה הלשון עיון ודקדוק בתורה שבכתב ומגיד המקרא שבבואם לארץ ישראל ויגיעו למעשה כמה דברים שהיה העיון עד כה הילכתא למשיחא ולא למעשה, על כן עתה בבואם לידי מעשה. **תשוב ושמעת בקול ה'.** תחזור לעיין להוראה למעשה. ולמדין מכאן דאף על פי שעין והוציא דבר חידוש שלא בשעת מעשה כשיבא מעשה לידו מחויב לחזור ולדון בדבר. והיינו דאמר ר' יוחנן בגיטין (יט,א) וכי בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה? פירוש אף על פי שלהלכה ברור לנו שכך הוא מכל מקום אלו הגיע מעשה לידינו היה לנו להתיישב עוד הפעם ואולי היינו חוזרים בדבר. ויש ראייה לזה מדאיתא בהוריות ריש פ"ב (ו,ב) הורה כהן משיח שוגג ועשה שוגג מביא פר, פשיטא אמר אביי הכא במה עסקינן כגון שהורה ושכח מאיזה טעם הורה, ובשעה שעשה אמר הרינו עשוה על דעת הוראתי מהו דתימא כיון דאלו מתיידע ליה שמא הדר בי כמזיד דמי ולא ליחייב

קמ"ל. הרי דעפ"י דין אין לעשות ולסמוך על עיונו מכבר עד שידע הטעם והראיה שלו בשעת מעשה.

פרק ל, ט

ט והויתריך ה' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה כי ישוב ה' לשוב עליך לשוב כאשר-שש על-אבותיך :

והויתריך ה' אלהיך בכל מעשה ידך וגו'. כבר נתבאר לעיל (כח,יא) משמעות ברכה זו שיהיה שפע ברכה למעלה מהטבע. אכן שם דמיירי בברכות לפני החטא לא נזכר אלא בפרי בטנך וגו' ולא במשלח ידך דמשמעו מסחור וגם פירוש הכתוב דברכה זו לא תהיה אלא על האדמה אשר נשבע ה' וגו' והיינו בארץ ישראל מה שאין כן משלח ידך שהולך הלאה לחו"ל לא תהיה הברכה אלא המורגל וכמבואר שם פסוק יב. אבל כאן דמיירי לימות המשיח יהיה יתרון ברכה אפילו במשלח ידך, וממילא לא פירש הכתוב באדמה. דאפילו בחו"ל יהיה הליכות ברכה בשפע רב למעלה מהטבע.

כאשר שש על אבותיך. בהיותם במדבר. כדכתיב לעיל ב' ז' כי ה' אלהיך וגו' ע"ש אף שהיו בחו"ל.

פרק ל, י

י כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמר מצותיו וחקותיו הפתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל-ה' אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך :

כי תשמע בקול וגו' וכי תשוב וגו'. פירוש שני טעמים על יתרון ברכה זו מה שלא היה עד כה אפילו בשעת ברכה. היינו, דאז לא היה יתרון בחו"ל משום שדרך המסחור להסיר את האדם מעבודת ה'. ומשום הכי עיקר רצונו ית' היה שיהיו יושבים ישראל לבטח בארץ ישראל היינו שלא יסחרו לחו"ל כמו שכתבתי בספר ויקרא (כה,יט וכו,ה). משום שבזמן שאין האדם עוסק בעצמו בתורה אז נדרש לשמירה יתירה ואין מקום משומר כמו בארץ ישראל עיקר ישיבת ישראל. מה שאין כן בחו"ל בקרב אוה"ע. אבל בימות המשיח הבטיח הקב"ה. **כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו וכו'.** שתהא אתה מכל מקום עוסק בתורה.

ומצותיו. היינו גוף מצוה שבתורה.

והחקותיו. היינו חקות המצוה עפ"י קבלה המסורה. ולא כתיב כאן משפטיו כמו להלן ט"ז ובכמה מקומות שהרי מיירי כאן במי שעסוק במסחור ואי אפשר לו להיות עסוק בפלפולה של תורה לחדש בעצמו אבל יכול לעסוק בלמוד גוף התורה שבכתב ותורה שבע"פ המסורה לנו מכבר בדקדוקי התורה, והוא ילמוד מה שלפניו מכבר.

הכתובה בספר התורה הזה. אם קאי על מצותיו וחקותיו היה ראוי לכתוב הכתובים. אלא קאי על כי תשמע בקול דמשמעו דקדוק בדבריו. על זה מפרש כי תשמע בקול הכתובה בספר התורה הזה וקול נעשה בכנוי לשון נקבה כמו קולות ואחר שתהיו עסוקים בתלמוד תורה גם

בדרך המסחור שוב אין חשש שתבא מזה נגד רצונו ית' כידוע מאמרם ז"ל בקדושין (ל,ב) כל זמן שהרטיה זו עליך אכול מה שאתה רוצה כו'. ועל כן נקראת התורה משמרת שהיא משמרת מכל רע כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ו ה'. ועיין מה שכתבתי לעיל ט"ו ה'. עוד טעם שאין חשש לימות המשיח שתסור בעסק המסחור לחו"ל. כי תשוב בכל לבבך ובכל נפשך. היינו תשובה מאהבה ומי ששב מאהבה עומד לעד לעולם ואינו מתנוודד כמו העובד מיראת העונש.

(הרחב דבר:) והיינו דברי ירמיה הנביא ד' א-ד בבאור. אם תשוב ישראל וגו' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנווד ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה. והתברכו בו גוים ובו יתהללו. כי כה אמר ה' וגו' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים וגו' פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם.

ביאור המאמר. ירמיה הזהיר את ישראל שבדורו אם ירצו לשוב יהיה דווקא אלי. פירוש מאהבת ה' ולא מאהבת עצמו היינו יראת העונש. ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנווד. לא יהיה באופן שהוא מתנוודד ואינו בטוח שיעמוד לעד אלא תהיה מאהבה ואז לא תנווד. ופירש עוד עד היכן יגיע כח התשובה עד ונשבעת חי ה' באמת וגו'. ומבואר יפה לעיל י' כ' עפ"י חז"ל. ופירש הנביא טעם על אזהרה שלו שהיא לא מחקי התשובה שמתקבלת אפילו היא מיראה כמו שאמר הושע הנביא שהיה קודם ירמיה. ואמר (יד,ב) שובה ישראל וגו' כי כשלת בעונך. ומפרשת הגמרא ביומא דפ"ו ב' שהוא מיראה. על כן פירש כי כה אמר ה' וגו' והענין שנבואה זו אמר ירמיה סמוך לשתי שנים אחרונות שלפי חרבן בית המקדש. ואי' בגיטין (פח,א) צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונשנתם שאלמלי ישבו כל משך ונושנתם בארץ לא נשתיר ח"ו מישראל שריד ופליט. וביומא שם איתא עוד גדולה תשובה ומע"ט שהוא כתריס בפני הפורענות. ועל כרחך מיירי אפילו מיראה דאלו מאהבה לא שייך כתריס שהרי עונות נעשים כזכיות שנאמר ועליהם חיה יחיה ואין מקום לפורענות. אלא אפילו מיראה, מכל מקום אי אפשר שיגיעו היסורים בשעת תשובה.

מעתה יפה הזהיר ירמיה בזמנו בשם ה' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים רוצה אני שתחרשו לבבכם רק באופן שלא יגדל מזה קוצים. ומפרש עוד היאך יצא מזו החרישה קוצים. פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה וגו'. היינו דתשובה זו תהיה כתריס שלא יחרב הבית בשנים אלו של תשובה ואח"כ יעברו משך ונושנתם והתשובה תתנוודד. ואז לא תהיה לכם תקומה ח"ו. ויהי הניר בשביל גידול קוצים. על כן אם תשובו יהיה דווקא אלי מאהבה ולא תנווד לעולם. וזהו דבר ה' כאן. כי תשוב בכל לבבך ובכל נפשך מאהבה. (.

ואם כן אין חשש שתשובו לסורו משום מסחור.

פרק ל, יא

יא כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום לא-נפלאות הוא ממך ולא-רחקה הוא :

כי המצוה הזאת. אי אפשר לפרש על כלל מצות שבתורה דלשון מצוה הזאת משמע שמדבר בה עתה. וגם א"כ אינו מובן עיקר הפרשה שאומר שלא נחשוב שקשה לקיים המצות כמו שהיא בשמים ומעבר לים אלא היא קלה מאוד. והרי אפילו אדם אינו אומר לחבירו אל תחשוב כך אלא כך אלא בדבר שהדעת טועה וראוי לחשוב כן מכל שכן המקרא. וגם א"כ מהו בפ"ך אלא קאי על פרשה הקודמת דמסים בשתי מצות היינו עיון תורה ודקדוק בה ובתשובה מאהבת ה' ועל זה קאי כי המצוה הזאת.

על הראשונה מבואר בדברי חז"ל בעירובין (נה,א) לא בשמים היא אלו היה בשמים היה לנו להביא סולמות כו'. והכי איתא שם עוד (נד,ב) ר' יצחק אמר מהכא כי קרוב וגו' ע"ש ובשמות רבה (מז,ד) מפרש כי על פי הדברים האלה שתהא יגע בהם בפ"ך וכן הוא אומר בפ"ך ובלבבך לעשותו. ויבואר לפנינו הא מיהא פשוט לחז"ל דקאי על עיון תורה.

ועל השניה מבואר בפירוש הרמב"ן והספורנו דקאי על מצות תשובה [ובאמת שיטת הרמב"ם בהלכות תשובה דאין מצות עשה לתשובה אלא כשהאדם שב מעונותיו יתודה על חטאיו וממקרא אחר]. אמנם המה ז"ל פירשו דקאי על הפסוק והשבת אל לבבך וגו' ושבת עד ה' אלהיך וגו' וזה אינו סמוך לפסוק דילן. וגם אינו מובן היאך הדעת טועה שהיא קשה שהודיע הפסוק שאינו כן אלא קאי על הא שסיים הפסוק כי תשוב וגו' דהיינו תשובה מאהבה ויבואר לפנינו. ומתחלה נבוא לפירוש חז"ל ואמר הכתוב שהיה עולה על הדעת דמן הנמנע לעמוד על דקדוקי התורה כאשר היא באמת עמוקה מני ים. ומשום הכי כתיב בחכמי אוה"ע לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. שהכוונה לעמוד על דקדוקי דבר ה' כמו שביארנו על פי מדרשי חז"ל בספר ויקרא י"ח ה' דאפילו יהיה בר שכל עמוק מאד מן הנמנע לעמוד על דקדוקי דברי תורה. וא"כ איך ימצא אדם מישראל רצון וחשק לעמוד על עיונה של תורה?! משום הכי אמר הכתוב שלא נפלאת היא ממך. מישראל אינה נפלאת ולא רחוקה. ושתי לשונות הללו הוא משום שיש דבר שקשה לעמוד עליו מחמת עומק המושג למעלה משכל האדם ועל זה אמר לא בשמים היא וגו'. ועל זה אמר כאן לא נפלאת היא ממך. מכל מקום ממך אינה נפלאת. ויש דבר שקשה לעמוד משום העדר ידיעה וקבלה מרב וצריך לכתת רגלים לילך לרב לדעת. על זה אמר ולא מעבר לים היא וגו' ועל זה אמר כאן לא רחוקה היא ממך אינה רחוקה וכאשר יבואר עוד.

והטעם על זה הוא מבואר בבכורות (ח,ב) ששאלו סבי דבי אתונא לר' יהושע בן חנניא ההוא גברי דאזיל ובעי איתתא ולא יהבי לי' מאי חזי דאזיל היכי דמדלי מניה? שקל סיכתא ודצה לתתאי ולא עאל לעילאי ועאל אמר האי נמי מיתרמי בת מזלי' ובלא ספק שלא שאלו חכמי אתונא פטומי מילי כי אם דברים העומדים ברומו של עולם השייך להבדל ישראל לאוה"ע. ובאו להוכיח דדעת ישראל קלה מכל אוה"ע שהרי בשעה שהקב"ה נתן תורה אזיל לפארן ואדום ולא קבלוה ובא לישראל וקבלוה. והיאך אפשר דישראל במעלה מחכמתם וביקרותם מאוה"ע. והשיב ר' יהושע דודאי חכמו ויקר ערכם אלא שאוה"ע אינם בר מזליה דתורה, וישראל המה בני מזלא, וכדאיתא בזוה"ק דקודשא ברכך הוא אורייתא וישראל חד, ר"ל

דשורש נשמת ישראל אחוזה בשורש נשמת התורה. והיא הסיבה שנמשלו ישראל לאשה בכל מקום. והיא נמצאת אך לאישה בכל שעה וכדאיתא בסנהדרין (צט,ב) על הפסוק נפש עמל עמלה לו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר ויבואר לפנינו.

פרק ל, יב

יב לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה :

לא בשמים היא וגו'. תחלה ביאר הכתוב היטב מקום הטעות. באשר שגם הטעות הוא עיקר גדול שלא יטעה האדם להיפך שאין בדקדוקי התורה שום עמקות ועינים נסתרים וזה הטעות גרוע מן הראשון. ועיין מה שכתבתי בספר במדבר ז' ט' בבאור הפסוק התעיף עיניך בו ואיננו משום הכי פירוש הכתוב הטעות באשר ודאי ראוי לטעות ולחשוב כך אלא שמכל מקום אינו כן בישראל.

וענין המשל לא בשמים היא. היינו גבוה מטבע שכל האדם. כמו שהוא בשמים וההכרח לעשות סולמות להוריד והרי אי אפשר בכך. כך אי אפשר ליגע השכל ע"י תחבולות לעמוד על סוף דעתה.

ואמרו חז"ל בעירובין (נה,א) שם דאפילו היא בשמים צריך אתה לעלות אחריה. ואינו אלא משל ומליצה שאם הענין גבוה משכלך החיוב להתייגע הרבה ואז הכלל יגעת ולא מצאת אל תאמין (מגילה ו,ב). והטעם הוא כפרש"י בסנהדרין שם שהתורה מבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה כו'.

פרק ל, יג

יג ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל-עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה :

ולא מעבר לים היא. כמו שכתבתי בבאור ולא רחוקה היא. שיש דבר שאי אפשר לעמוד עליו מחמת חסרון ידיעה בלי קבלה מרב. וא"כ נצרך לרב שמעבר לים. וא"כ הוא טורח גדול ומן המנע לכמה אנשים. ואמרו חז"ל בעירובין שם שאם היא מעבר לים צריך לעבור. פירוש אם אפשר לעבור ודאי מחויב בכך, אכן אם אי אפשר גם בזה התורה עומלת לו ממקום אחר להזמין לפניו ידיעה זו באיזה אופן עד שיגיע לידיעה זו.

פרק ל, יד

יד כי-קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו:

כי קרוב אליך וגו'. כמו שכתבנו (פסוק יא) שאתה ישראל ונוצרת לכך. ונשמת ישראל בת מזל לנשמת התורה.

בפיו ובלבבך לעשותו. זהו עצות להגיע לעומק דעת התורה. שהרי אפילו להשיג אשה אשר הוכיח ה' לו. וידוע שהזיווג האמתי מזדמן להמצא ומתקרב בנקל. מכל מקום בלי שום סיבה והשתדלות לא יגיע לה. ופירוש הכתוב העצה בפיו וגו'. ולפי פשוטו **בפיו** היינו ללמוד.

ובלבבך לעשותו. על מנת לעשותו היינו לקיים מה שלומד. אבל א"כ אינו לפי נגינת הטעם שהיה ראוי לפי זה להיות הטפחא על בפוך.

אלא יש בכאן עוד כונה שניה ומבוארת שמות רבה (מז,ד) הנ"ל שתהא יגע בהם בפוך. והכונה שתלמוד ביגיעה עד שהיא נוגע אל הלב. והיינו עם תלמידים. ופירוש לעשותו. או עשיית הפרשה להבין דקדוקיה כמו שביארנו בספר ויקרא ט' ו'. או להיפך עשיית הלכה עפ"י היות התלמוד במקורה בפרשה כמו שכתבתי שם י"ח ו' ובכמה מקומות. והמחדש בזה מיקרי שהוא עושה.

ועצה עמוקה זו פירוש שלמה המלך בסוף קהלת (יב,יא) אחר שאמר דברי חכמים כדרבנות וגו'. אמר עוד ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר. הביאור שמזהיר לת"ח נקרא בני כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ט ט'. אשר אם יותר מהמה. אם רוצה לחדש ולהגדיל תורה הזהר בשני דברים. האחד עשיית ספרים הרבה אין קץ. היינו שתכתוב לעצמך כל רעיון וכל חידוש. דהא שתורה שבע"פ אסור בכתב אינו אלא לאמרן בכתב. אבל לעצמו מותר וגם מצוה כמו שכתב הרמב"ם בהקדמת ספר היד שכך היו נוהגים אפילו הנביאים הראשונים לרשום כל חידושי התורה. ופסוק מלא הוא מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבט סופר. כמו שכתבתי בביאור זה הפסוק לעיל ג' ט"ז. ועוד עיין שמות ל"ד כ"ז. והשני ולהג הרבה יגיעת בשר. שיהא מדבר הרבה ביגיעת בשר היינו עם תלמידים. כל זה הוא לפירוש הגמרא (עירובין נה,א) בפרשה זו.

ועתה נבא לפירוש השני דקאי על תשובה מאהבה. והוא באמת למעלה מטבע האנושי. וכדנתי' בספרי בפרשת עקב ואהבת את ה'. וכי היאך אדם אהב להקב"ה?! דטבע של אהבה אינו אלא ע"י השתוות האוהב והנאהב וגם משיג בשכלו מעלות הנאהב. ושני דברים אלו שגבו משכל האדם. ופירוש הכתוב דמכל מקום לא נפלאת היא ממך. באשר קוב"ה וישראל חד הוא. וכמו האב והבן אפילו לא הכירו זה את זה מכל מקום כשמזדווגין יחד נמשכים איש לרעהו בידיעה קלה משום שהטבע מסייע לזה. וביאר הכתוב תחלה כמה גבוהה היא מטבע האדם שלא נטעה להיפך לחשוב כי באמת קלה היא ע"י השתוקקות לזה על כן פירש הכתוב תחילה מי שראוי לחשבו כי היא בשמים היינו ע"י חקירה בגובה שמים וגלגלים. ומזה באמת יש תקוה להשיג אהבה כמו שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה ובשלהי הלכות תשובה (י,ו) כתב עוד דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו ש"א כו' לפיכך צריך האדם להבין ולהשכיל בחכמות כו'. או רחוקה לילך למקום שגורם אהבה והתדבקות כמו בית המקדש. וא"כ הוא דבר קשה.

אבל לא כן. **כי קרוב אליך.** ישראל כי קרוב הוא. **בפוך.** היינו ע"י רנה שנכלל בזה גם שירות ותשבחות להקב"ה. גם רנה של תורה וכדנתי' בספרי שם (ואתחנן) וכי היאך אוהב להקב"ה והיו הדברים האלה וגו' וטבע התורה ליתן אהבת ה' בלב העמל בה. גם בלי שום ידיעת סיבה עפ"י שכל האנושי. ונתבאר עוד בשה"ש שהתפלל שלמה ישקני מנשיקות פיהו וגו'. וקאי על בקשת אהבה ע"י דברי דודים של תורה וסיים על כן עלמות אהבוך. שנעלם הטעם איך המה

מביאים לידי אהבתך. **ובלבבך לעשותו.** שיהא הרצון והתשוקה להגיע לזה. דבלא תשוקת הלב ודאי יש משורר זמירות כל היום, או הוגה בתורה, ואינו טועם טעם אהבת ה'. מבלי משים לב. אבל בשום לב לכך. מתעורר ע"י זה אהבה עזה. כמו הבן הזוכר את אביו ברעיון אהבה כן נפש הישראלי להקב"ה.

(הרחב דבר:) וזהו שהתגעגעו בני קרח בזכרם תענוג אהבת ה' בעת עליית ישראל ברגל לעזרה ואמרו (תהלים מ"ב) צמאה נפשי וגו' מתי אבא ואראה וגו' אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך [בשעה שעלו מירושלים לעזרה היו כ"כ מרובה המון ישראל בחוצות עד שלא היו יכולים לרוץ לעזרה. אלא עברו בדוחק והיו הרגלים כמו בסך. מבלי יכולים לפסוע פסיעה גסה ולא במרוץ. והיינו שמוסיף בלשון] אדם עד בית אלהים. [כמו המדדה הוא קופץ לאט] בקול רנה ותודה המון חוגג [בשעה שהיו הולכים בדוחק מה עשו אז המון חוגג היו מעוררים את אהבת ה' בקול רנה ותודה] ועתה בזכרי תענוג רוחני זה שחסר לנו בגלות, נשפך עלינו נפשנו. ואמר כמו שרוצה לנחם את עצמו ולהשקיט את המיית לבבו מה תשתוחחי נפשי כי עוד עודנו ישועות פניו. [עוד יבא עת שתשוב ותזכה לזה] הוסיף להתגעגע באופן אחר אלהי עלי נפשי תשתוחח [לא על ה' הנני מתרעם חלילה שהסיר ממנו תאות נפשנו. אלא על עצמי הנני מתרעם. על מה שאינני משיג אהבת ה' ומחסר את נפשי מהנאה זו]. על כן אזכרך מארץ ירדן [בשעה שהנני בארץ ירדן. אף על פי שהיא ארץ מבורכת. מכל מקום אזכרך שתסר ממני תענוג הרוחני שהיה לי בהיותי בארץ ישראל] וחרמונים מהר מצער [שידוע שחרמון הוא שבע מטל ברכת ה'. עד שאמר הנביא כטל חרמון שיורד על הררי ציון. ששם באמת לא היה בטבע טלי ברכה כמו בחרמון. עד שצוה ה' את הברכה. ואמר כאן שחביב עלי טל חרמון שירדו על הר מצער נגד הר חרמון עצמו. וביאר התרעומות על עצמו] שהרי תהום אל תהום קורא לקול צנוריק [כבר ביארו חז"ל בתענית פרק א' (כה,ב) על זה הפסוק. אין טפח יורד מלמעלה עד שעולה שני טפחים מלמטה. והמשילו חז"ל מיטרא בעלה דארעא. אשר בשעה שהוא מעורר את התאווה מתעוררת היא לנגדו במדה מרובה ממנו. והנה אם הוא כן בדומם. אף כי בנפש הישראלי שאם היינו מעוררים את האהבה כראוי. היה מתעורר מלמעלה. או להיפך, שאם היה הקב"ה מעורר אהבתו אלינו היינו גם אנחנו מתעוררים להשיג אהבה אבל לא כן הדבר הרי כל משבריק וגליך עלי עברו [כל מאורעות שבעולם שהן כגלי הים עצבוני ויעכרוני. ואינני מוצא בי רוח השמחה לאהבת ה']. יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי ביאר עיקר תפלתו ומה הוא מבקש שיצוה ה' לשפוך עלי חוט של חסד. היינו התעוררות של מעלה. ובלילה שירה עמי - הוא שקידת התורה בלילה כדאי' בעבודה זרה (ג,א) כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. תפלה לאל חיי. היינו שאחר שלמד בלילה משוך עליו חוט של חסד שמתקבלת תפלתו ביום. והוא בקשה שיעזרני ה' ללמוד בלילה בחשק נמרץ עד שמחמת זה תתעורר האהבה מלמטה כטבע התורה. וכהבטחת התורה כי קרוב אליך הדבר מאד בפוך. ומחמת זה תתעורר אהבת ה' אלי]. ועל זה מסיים עוד הפעם

להניח המיית נפשו מה תשתוחחי נפשי וגו' ישועות פני ואלהי. [הוסיף כאן לומר שישועה זו שאנו מקוים תהיה כביכול ישועה לאלהינו ג"כ. שהרי גם שכונה מצטערת כביכול בשעה שחסר תענוג זה מבניה].).

פרק ל, טו

טו ראה נתתי לפניך היום את-החיים ואת-הטוב ואת-הממות ואת-הרע :

ראה נתתי וגו'. מתחלה יש להבין כל פרשה זו. מה נוספות יש בכאן על עיקר ברכות וקללות שבפרשת כי תבוא. ולא עוד אלא שבאמת יש נוספות על התנאי של החיים והטוב. שלעיל אמר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור ולעשות וגו'. ולא התנה אהבת ה' שהוא מדרגה גבוהה כמו שביארנו כמה פעמים ולא התנה כי אם למוד תורה ושמירת המצות שהם אינו מנגד לטבע בני אדם. וכאן התנה אהבת ה' שהוא מדרגה גבוהה כמו שביארנו כמה פעמים ולא התנה כי אם למוד תורה ושמירת המצות שהם אינו מנגד לטבע בני אדם. וכאן התנה באהבת ה' שהוא למעלה מטבע האנושי. ויותר קשה גוף פרשת זו שתלה חלקי התנאי על שני הקצות הרחוקים זהה מזה מאד, והניח הדרך האמצעי שהוא הנהגת האומה בדרך הממוצע שלא להשקיע עצמם באהבת ה' וגם לא לעבוד עבודה זרה. אבל כל זה מיושבות קושיא אחת בחבירתה.

ונקדים מאמר יהושע לישראל בספר יהושע כ"ד. אחרי אשר הציע לפניהם עבודת ה' ועבודת אלהי האמורי (פסוק יד-טו). וגם הזהיר את העם ואמר לא תוכלו לעבוד את ה' וגו'. והמה ענו כשורה לא כי את ה' נעבוד. והוסיף יהושע לאמר עדים אתם בכם וגו' ויאמרו עדים. הוסיף עוד ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם. והטו את לבבכם אל ה' אלהי ישראל. ויאמרו העם אל יהושע את ה' אלהינו נעבוד ובקולו נשמע. לא נתבאר הוספה זו של יהושע. ומה הוסיפו לענות.

אבל הענין שבאמת יצה"ר של עבודה זרה היה אז משונה כמבואר בפרשת חלק (סנהדרין קב,ב) ממענה מנשה. וכבר ביארנו לעיל ד' י"ד הטעם משום שהיה שייך לפי דעתם לפרנסה. המושך לב האדם מאד. כמו תאות ממון בעת כזאת. וקשה היה להבטיח את עצמו לעמוד בנסיון שלא לעבוד עבודה זרה. על כן הוסיף יהושע לאמר אם באמת אתם מקבלים שלא לעבוד עבודה זרה. לא תהיו בטוחים על רצונכם. אלא גם תסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם. אפילו מה שאומות הכנענים הנשארים בקרבכם עובדים. וגם הטו את לבבכם אל ה'. לא סתם שלא במחשבה כלל. דזה האופן אף על פי שאין בו רע בעצם. אבל אין בו כח לעמוד נגד יצר של עבודה זרה בימים יוצרו. על כן ההכרח להטות את הלב לחשוב באלהות ואהבת ה' ובזה תנצלו מיצרא דעבודה זרה. [ונכמו בזה"ז דקשה מאד מלהיות בטוח ממכשול שמץ גזל כדאיתא ב"ב (קסה,א) רוב בגזל אם לא מי שמחשב דרכו לפני ה' שיהא נושא ונותן באמונה] אבל ישראל לא קבלו על עצמן זהירות יתירה זו ובטחו בכחם שלא יהיו נכשלים. והיינו שענו את ה' אלהינו נעבוד ובקולו נשמע. אין לנו לירא ממכשול עבודה זרה אפילו לא

נהיה נזהרים כ"כ. והנה באמת נכשלו בדור הבא אחריהם. עד שבא שמואל הנביא וחזר להתנות (בספר שמו"א ז,ג) ויאמר שמואל אל כל בית ישראל אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר וגו' והכינו לבבכם אל ה' ועבדוהו לבדו. וכתוב דשני דברים עשו. ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות. ויעבדו את ה' לבדו. ובפירוש לבדו לא את עצמו וביתו כי אם את ה'. והיינו אזהרת והכינו לבבכם וגו'. שהוא מדה גבוהה למעלה מטבע האנושי. ומשום הכי נתקיים בידם הרבה דורות עד שהגיעו לירבעם ומלכי ישראל ויהודה החוטאים והמחטיאים. נחזור לפרשה זו. שראה משה רבינו והוסיף להזהיר על קצה המעלה כאשר יבואר.

את החיים. אי אפשר לפרש חיים כמשמעו. ומות כמשמעו. דא"כ היינו טוב ורע. ותו יפלא לפרש בסמוך (פסוק יט) ובחרת בחיים למען תחיה אתה. היאך שייך לומר עצה תעשה כן כדי שיהיה כן. הרי אם הוא עומד על סעיפי הספק אם לבחור בחיים או במות. אי אפשר להגיד עצמה לבחור בחיים כדי שיחיה. אלא פירוש חיים. כמו שביארנו כמה פעמים דבקות ועליזות נפש הישראלית אם בעוה"ז בשעה שהוא קשור באהבה או בעוה"ב בשעה שנפשו צרורה בצרור החיים. וכן מות. הוא בשעה שנפרד ממקור העליון אם בעוה"ז וכלשון הפסוק בתהלים (קב,כא) בני תמותה. וכן מצויה בדרשת חז"ל על השפלת הדעת לשון מיתה כמו שכתבתי בספר בראשית ב' ז' ע"ש. אם בעוה"ב כאשר נפשו מקולעת בכף הקלע וניתק מצרור החיים. ואמרה תורה שכהיום הוא נותן את החיים הרוחניים האלו, ובזה תלוי הטוב. שהוא הברכה המבואר בפרשת תבוא. ולהיפך את המות. התרחקות ממקור החיים. להיות כבני תמותה בהרגש אהבה אף על פי שאינו רע כ"כ בהיות זאת לבדו. אבל בארץ ישראל ודאי בזה יבא הרע שהוא הקללה המבוארת שמה.

פרק ל, טז

טז אָשֶׁר אֲנִי מְצוֹךְ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכָיו וּלְשַׁמֵּר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי וּמִשְׁפָּטָיו וְחַיִּית וְרַבִּית וּבְרַכָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאַרְץ אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ :

אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך. להשקיע את דעתך באהבת ה'.

ללכת בדרכיו. היינו הדבק במדותיו שהוא ג"כ דרך גבוהה.

ולשמור מצותיו וחוקותיו ומשפטיו. שלא להפליג ע"י זה שמירת המעשים ות"ת ופלפולה. כמו שביארנו כמה פעמים שהזהירה התורה על זה הרעיון וכמבואר בפרשת ציצית וכמה מקומות. אלא מכל מקום לשמור מצותיו. היינו גוף המצוה שבכתב. וחוקותיו ומשפטיו זהו תורה שבע"פ בפלפול בתלמוד כמו שכתבתי.

וחיית. דבוק בשורש העליון שיחול רוח הקודש ואהבה העליונה.

ורבית. זהו הטוב.

וברכך וגו'. שארי ברכות המבוארות לעיל.

פרק ל, יז

יז ואם-יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחווית לאלהים אחרים ועבדתם:

ואם יפנה לבבך ולא תשמע. למה שאני מזהירך כהיום לעלות בהר ה'. אזי תדע ונדחת והשתחווית וגו'. סופך להגיע לידי כך. וזהו הוספה שבפרשה זו. שאף על פי שבאמת ברכות שבפרשת תבוא אינן תלויות על אהבת ה' מכל מקום אם לא יטו לב למעלה זו. אזי ממילא יבואו לקצה האחרון שברע. לכן חובה להגיע לקצה הראשון כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה. שמי שמקולקל באיזה דבר. מחויב להטות עצמו אל קצה השני, אף על פי שאינו ג"כ דרך המיצוע שמחויב לכל אדם. מכל מקום הוא מחויב לכך כדי שלא יבא לידי קלקול גדול. ועיין מה שכתבתי בפרשת ואתחנן (ז,ט).

פרק ל, יח

יח הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא-תאריכון ימים על-האדמה אשר אתה עבר את-הירדן לבוא שמה לרשתה :

הגדתי וגו'. ראויה היה לכתוב והגדתי וגו'. כמדבר באמצע המסובב. אבל באשר דברה תורה בדרך הנבואה שכן יהיה בברור וכמו שאמר ה' למשה בפרשת וילך (להלן לא,טז) הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו'. על כן אמרה בלשון התוחלת הענין לאמר. הגדתי לכם וגו'. כי ודאי יהיה כן שכבר ראה הקב"ה שרחוקים המה בשעה זו ג"כ מאהבת ה'. רק שאינם עובדים עבודה זרה. וזהו ברור שלא לאורך ימים יוכלו לעמוד בזה האופן, כמו שכתבתי (פסוק טו יז). והיינו דבר הכתוב. **לא תאריכון ימים וגו'.** אף על פי שתכנסו לארץ ישראל ותכבשו שהרי אינכם עובדים עבודה זרה. אבל אי אפשר להיות לאורך ימים שממילא תעבדו עבודה זרה.

פרק ל, יט

יט העדתי בכם היום את-השמים ואת-הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך :

החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה. כפירושו לעיל (פסוק טו). אשר הברכה והקללה היא החיים והמות. אם דבוק בה' מקור החיים. או להיפך להיות כבני תמותה. **ובחרת בחיים למען תחיה.** תניא בספרי פרשת ראה (יא,כו) שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן לפנינו הקב"ה שני דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזה מהם שנרצה ת"ל ובחרת בחיים משל לאדם שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אחד שתחלתו מישור וסופו קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור. והיה מודיע את העובדים ושבים ואומר להם שאתם רואים שביל זה שתחלתו מישור בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים. ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור. כך א"ל משה לישראל אתם רואים את הרשעים שהם מצליחים בשנים ושלשה ימים הם מצליחים בעה"ז וסופם לנדוח באחרונה שנאמר כי לא תהיה אחרית לרע

וכו'. ולכאורה המשל אינו דומה לנמשל כלל. דלפי המשל בעל כורחך מיירי דשני שבילים מהלכים למקום אחד. דבלא זה לא שייך עצה לעוברים ושבים והרי בנמשל אינו כן. אלא ביארו חז"ל בזה דבר גדול שדקדקו בזה הפסוק ובחרת בחיים למען תחיה אתה. אם אינו רוצה בחיים היאך אתה נותן טעם שיבחר בחיים כדי שיחיה. ועיין תרגום יונתן שתרגם בחיים באורחא דחיי היא אורייתא. למען תחיה - תיחון בחיי עלמא. אבל חז"ל פירשו דגם מי שחייב כרת ונפשו מקולעת בכף הקלע. אינו לחלוטין ח"ו, שהרי ודאי אינו דומה עונש חייב כרת אחד לחייב כמה כריתות. ואם נאמר דכרת הוא לחלוטין מאי נפקא מינה לכרת אחד לכמה כריתות. אלא כל כרת הוא לעת כפי משפטו. וסוף כל חייב כרת לשוב למקום החיים. ולא ידח ממנו נדח. ומעתה הכל הולך אל מקום אחד. ושייכת העצה ובחרת בחיים. שתהא דבוק במקור החיים. למען תחיה אתה. שהרי לסוף בעל כורחך תחיה. הרי טוב שתחיה ברצונך הטוב. והיינו דתנן באבות פ"ד ואל יבטיחך יצרך שהשאלו בית מנוס לך. פירוש שתהא רחוק ממקור הנשמות צרור החיים וזה יהיה נוח לך. לא כן הוא אלא בעל כורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפי מלך מלכי המלכים. ודין וחשבון אינו אלא כמה הוא מחויב לסבול אחר מותו. עד שישוב למקור החיים.

והוסיף משה לומר וזרעך. עוד תועלת מבחירתך החיים. שגם זרעך יהיו בחיים. זרע כשר. מה שאין כן אם תלך בשרירות הלב יוכל להיות זרעו פסולים ובני גויה שאינם הולכים אחריו. והרי יהיה בודד גם אחר שישוב למקומו.

פרק ל, כ

כ לַאֲהַבָּה אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמְעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדַבְּקָה-בּוֹ כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאַרְךָ יָמֶיךָ לְשֶׁבֶת עַל-הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתֵת לָהֶם :

לאהבה את ה' אלהיך. להיות בזה הדרך המעלה דוקא. ומבאר היאך להגיע לזה. לשמוע בקולו. כבר ביארנו כמה פעמים לשון זה שהוא עיונה ועמלה של תורה. וכך הבינו חז"ל בנדרים (סב,א) דתניא לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו. שלא יאמר אדם אקרא כדי שאהיה חכם אשנה כדי שאקרא רבי כדי שאהיה זקן ויושב בישובה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא. הרי דפירשו לשמוע בקולו על לימוד התורה ושינונה.

ולדבקה בו. מי שאינו בר הכי להיות עמל בתורה. מכל מקום יכול להשיג אהבת ה' ע"י ולדבקה בו. וכפירוש התלמוד בכתובות (קיא,ב) משיא בתו לת"ח ועושה פרקמטיא לת"ח ומהנה לת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו דבק בשכינה. אכן בזה שמתחבר ומתרווע לת"ח משיג שמץ אהבת ה'. וכמו שביארנו בשה"ש (ג,ג) בפסוק מצאוני השומרים וגו'.

כי הוא חייך וגו'. בזה האופן הנעלה תהיה בטוח להתהלך לפני ה' בארץ החיים לאורך ימים.